

Калимаҳои асосӣ: иқлим, пиряхҳо, тағйирёбӣ, таъсири кунӣ, баҳрҳо, уқёнусҳо, қўлҳо, ҳайвоноти олам.

Дар мақола дар бораи дар 100 соли охир ба ҳисоби миёна 0,6 дараҷа зиёдшавии иқлими сайёра сухан меравад. Баъд аз 100 соли оянда, яъне 2100 сол иқлими сайёра боз 5,8 дараҷа зиёд мешавад. Дар натиҷа ними дунёзери об мемонад. Бинобар барои пешгирии он, тамоми роҳбарони дунё чораҳои заруриро андешида истодаанд.

Моҳи декабри соли 1997 дар шаҳри Киото (Япония) конгресси байналхалқии кормандони соҳаи иқлимшиносӣ (гидрологҳо, метеорологҳо) шуда гузашт. Онҳо чунин ақидаро пешниҳод карданд, ки гӯё иқлими сайёра дар 100 соли охир ба ҳисоби миёна 0,6 – дараҷа зиёд шудааст. Баъд аз 100 соли оянда, яъне 2100 сол ба 5,8 дараҷа зиёд мешавад. Агар ин тавр шавад сатҳи баҳру уқёнусҳо, аз ҳисоби об шудани пиряхҳои китъаи Шимол (Арктика) ва китъаи ҷануб (Антарктида) 25 – 30 метр баланд мешавад. Дар натиҷа ними дунё (яъне мамлакатҳои соҳили баҳрҳо) зери об мемонад. Ин хабар роҳбарони тамоми дунёро ба ташвиш овард ва то ҳол дар ҳама мамлакатҳо омили гармшавии иқлимро ҳаллу-фасл мекунанд ва роҳҳои наҷоти ӯро мекобанд. **Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ҳам якҷанд маротиба дар бораи гармшудани иқлим суханронӣ карданд.**

Дар табиат дигаргуншавии иқлим аз пиряхҳои бузург, баҳру уқёнусҳо вобаста мебошад. Зеро, ки 71% кураи Заминро баҳру уқёнусҳо, қўлу дарёҳо ташкил мекунанд ва фақат 28-29% он ба хушки рост меояд. Яъне сатҳи об аз сатҳи кураи Замин 3 маротиба зиёд аст. Ақну бояд қайд кард, ки об ҳосияти ба худ ғунҷонидани ҳароратро дорад, яъне тобиuston-тирамоҳ гармиро ба худ мегирад ва баҳор бо охистагӣ он гармиро медиҳад. Мисол, моҳи марти 1978 ғафсии яҳи қўли Сарез то 1 метр мерасид, дар чуқурии 23 метр ҳарорат 3 дараҷа гарм буд, дар чуқурии 211 метр ҳарорат ба + 6,6 дараҷа мерасид. Фасли тобиuston яҳҳо об мешаванд дар ин вақт ҳарорати зери об назар ба болои он баландтар мешавад. Ин қонуниятро стратификасияи рост меноманд (протсессии ивазшавии ҳарорат меноманд). Дар ҳамаи қўлҳои чуқуртарини Помир (Яшилкул, Қаракул, Сарез) ин қонуниятро мушоҳида кардан мумкин аст. Меғӯянд, ки уқёнусҳо ин ошхонаи табиат мебошад. Иқлими гарми ё хунукии кураи замин ҳам аз қори ҳамин баҳру уқёнусҳо вобаста аст.

Ба назар чунин мерасад, ки гӯё оби баҳру уқёнусҳо ҳамеша ором аст, ҳаргиз ин тавр нест. Дар баҳру уқёнусҳо ҷараёни об ба таври уфуқӣ ва амудӣ ҳаракат мекунад. Амудӣ дар натиҷаи кашиши офтобу моҳтоб рӯй медиҳад, уфуқӣ бошад дар натиҷаи давр задани замин рӯй медиҳад. Дар шимолӣ Европа аз уқёнуси Атлантика ҷараёни Голфстрим меояд ва гармии уқёнуси Атлантикаро ба тарафи Европа меорад. Агар ҳамин ҷараёни уфуқии Атлантика намешуд. Европа ҳам зери яҳи уқёнуси Шимолӣ мемонд.

Дар китъаи ҷануби дунё Антарктида вучуд дорад. Дар ин ҷой ин гуна ҷараёни гарм нест. Аз ин рӯ тамоми замини Антарктида зери пиряхҳо мебошад.

Сардорони давлатҳо дар ташвишанд, зеро ки агар иқлим то 5,8 дараҷа гарм шавад, пиряхҳои ҷаҳон об мешаванд ва ними мамлакатҳои соҳили баҳру уқёнусҳо зери об мемонанд.

Иқлим дар даврҳои гузашта миллионҳо сол пеш чи тавр буд?

Аз рӯйи нишондодҳои олимони заминшинос – геологҳо дар даврҳои геологӣ- плейстосен (миллионҳо сол пеш) иқлими рӯйи Замин тамоман дигар буд. Олими англис Э.Дарлингтон (1966) менависад, ки 60 млн.сол пеш кураи Замин ҳамвор буда, баландиҳо, қўхҳо набуд дар давраи Кайнозой (55 миллион сол пеш) дар рӯи замин дар натиҷаи сар задани вулканҳо қўхҳои паст-паст пайдо шуданд. Чи тавре, ки мо ҳоло қўхҳои баландро мебинем дар гузашта онҳо ин тавр набуда, қўхҳо ҳам мисли дарахт доимо дар сабзишанд. Геологҳо муайян карданд, ки қўхҳои Помир дар 1 сол то 1-1,5 см месабзанд, яъне баланд мешаванд. Сабзидани қўхро дар Помир, дар соҳили ғарбии Қароқўл мушоҳида карда мешавад. Одатан дар соҳили қўлҳо аз куму-шағал деворча мемонад, ки онро тақшини қўли меноманд. Агар мо ба соҳили қўлҳои калон равед мебинем, ки дар натиҷаи лаппиши об ин гунна деворҳои қуми вашағалӣ пайдо шудааст. Дар соҳили ғарбии Қароқўл қўхи баланд мавҷуд аст, вақте ки мо аз соҳили қўл истода ба қўх менигарем мушоҳида мекунем, ки ҳамин девори қуму шағали қўл аст, дар баландии 100-150 метр намудор аст. Пас ҳулоса мекорем, ки як замонаҳо ин қўх набуд, баъд пайдо шудааст. То пайдоиши қўхҳо иқлими Помир мисли иқлими тропикӣ гарму нарм будааст. Ҷангалзорҳои тропикӣ месабзиданд, ҳайвонҳои тропикӣ мисли шеру, палангу. филу тимсоҳҳо вучуд доштанд. Бо пайдо шудани қўхҳо иқлими Помири он вақта, дигар шуд–иқлимаш хунук шуд, ҳамаи он ҷангалзорҳо ва ҳайвонҳо мурданд. Боқимондаи онҳоро дар қабатҳои замин монданд, ҳоло геологҳо пайдо мекунанд. Дар он даврҳо иқлими Помир мисли тропика гарму нарм буд. Гармӣ аз 25 дараҷа зиёд намешуд. Холо бошад дар Мурғоб ва Булункул то 45-50 дараҷа хунуки ҳукмфармоист. Дар моҳи июль – август дар Душанбе об то 35 дараҷа гарм мешавад дар қўлҳои Помир ҳамагӣ ба 8-9 дараҷа мерасад.

То давраи кайнозой яъне пайдо шудани қўхҳо, дарёҳои Помир ба тарафи Ҳиндустон ҷорӣ шуда ба дарёи Инд ва Браҳматпутра якҷоя мешуданд ва ба уқёнуси Ором мерехтанд.

Вақте ки дар замин Помир қўхҳо пайдо шуданд қўхи Лаъл ва Сафедқўх пеши роҳи дарёҳоро мегирад ва оби ин дарёҳо ба тарафи баҳри Арал мерафтагӣ шудааст.

Бояд гуфт, ки баҳри Шимол ба нуқтаи «О» баробар аст. Баландии ҳар як нуқтаи заминро мо бояд бо ҳамин О баробар кунем. Баландиҳо ва нуқтаҳои қўхҳо аз ҳамин нуқтаи «О-нол» ҳисоб карда мегиранд. Мисол Душанбе дар баландии 800 метр ҷой гирифтааст. Қўхҳои Помир баландии 6-8 ҳазор метр дорад. Замини баҳри Арал аз ҳамин ҳисоб 12 метр паст буда, аз ҳамин сабаб ҳам оби дарёҳои Панҷ, Сирдарё ба он сӯ ҷорӣ шуданд ва баҳри Арал пайдо шудааст.

Геолог В.И.Буданов (1964) менависад, ки аввалин дарёи Помир – Қизилсу мебошад. ки 120 млн.сол пеш пайдо шудааст. Дарёи Ғунт 20 млн. сол пеш пайдо шудааст. Аз ин мебарояд, ки 120 млн. сол пеш иқлими Помир иқлими тропикӣ доштааст. Боқимондаи растаниҳо ва ҳайвонҳои он давраро олимони палеозоологҳо дар қабатҳои замини Тоҷикистон пайдо кардаанд. Мисол як палеонтолог Иституту зоология ва паразитология ба номи Е.Н.Павловский Академияи фанҳо Шарапов Ш. дар Қуруқсойи вилояти Кӯлоб боқимондаи палангери ёфтааст, ки дандонҳои паланг шакли шамшерро доштааст. Муҳаққиқ паланги ёфташро «Паланги шамшердандон» номидааст.

Кофтуковҳои геологӣ, омӯзиши таърихи пайдоиш ва ташаккулёбии заминро нишон медиҳад, ки пеш аз пайдо шудани кӯҳҳои сайёра, симои замин доимо тағйир меёфт. Таърих гувоҳи медиҳад, ки як замонаҳои Осиеи Марказӣ аз он ҷумла Тоҷикистон зери оби «Баҳри Тетис» будааст. Лекин сарҳади ҳозираи мавзеи Помир аз оби ин баҳр озод мондааст. Мумкин аст, ки дар китобҳои динӣ тӯфонҳои он баҳрро «Тӯфони-9» номидаанд. Дар давраи пайдо шудани кӯҳҳои «Баҳри Тетис» ба қафо меравад ва боқимондаи он баҳри Каспий мебошад.

Баъд аз давраҳои обхезӣ давраҳои яхбандӣ ба амал меояд Мувофиқи нишондоди В.И.Попов (1932) ва Н.Л.Корженевский (1936) вақте ки кӯли Қарокӯл давраи яхбандиро аз сар мегузаронад чуқурии он аз пирияхҳо пур мешавад. Пирияхҳо, ки ҳоло дар кӯли Қарокӯл мушоҳида карда мешавад, онҳо боқимондаи «Давраи яхбандӣ» мебошанд. Дар бораи давраи яхбандӣ ақидаҳои илмӣ ҳархела вучуд доранд. Баъзеҳо чунин мешуморанд, ки дар давраи гармшавии иқлими сайёра пирияхҳои шимол (аз укӯниси яхбастаи шимолӣ) ба ҷануб ҳаракат карда то сарзамини мо омадаанд. Дигарҳо ин ақидаро инкор мекунанд ва мегӯянд, ки дар натиҷаи сардии баланди иқлим дар Осиеи Миёна яхҳо пайдо шудаанд. Мо тарафдори ақидаи яқум ҳастем, зеро ки дар таркиби ҷонварони оби элементҳои аз шимол омада бисёранд Мутахассисон онҳоро « Намудҳои сибирӣ» меноманд.

Донишмани сабаби пайдоиши давраи яхбандӣ барои мо зарур нест, лекин мо бояд донем, ки сарзамини мо ҳам давраи яхбандиро аз сар гузаронидааст. Пирияхҳои кӯли Қарокӯл дар Помир, пирияхи Федченко дар Ванҷ шохиди он давраҳо мебошанд.

Умуман дар давраҳои триас (90 млн.сол пеш ва аз он ҳам пештар) дар рӯи замин динозаврҳо, ихтиозаврҳо, калтокелосҳои калонҷуссаи мепаридагӣ, стегофалҳо. ки дар ботлоқзорҳо зист мекарданд пайдо шуда буданд. Инро на фақат олимони балки одамҳои оддӣ аз телефилмҳо ва кинофилмҳо дидаанд ва ҳеҷ кас инкор намекунад.

Олимони иқлимшинос мегӯянд, ки дар ҳар як 100 сол иқлим дигар мешавад. Шояд ки ин ақидаҳо асоси илмӣ дошта бошад. Лекин дигар шудани иқлим ба дигар шудани ҳайвоноту наботот оварда мерасонад. Ҳайвонҳои нав якбора пайдо намешавад, балки ҳамаи хазандаҳо, обҳои, парандаҳо ва ширхӯрҳо, аломатҳои асосӣ ва хусусиятҳои асосии худро аз авлодҳои худ қабул мекунанд ва ба иқлими нав мутобиқ мешаванд. Инро Ч.Дарвин «Интиҳоби табиӣ» номидааст.

Дар натиҷаи тадқиқотҳои бисёрсолаи олимони таърихи пайдоиши кӯлҳои Помирро мо ба 3 гурӯҳ тақсим мекунанд:

1.Кӯлҳои, ки дар давраи пайдоиши замин, вулкониҳо, фуру рафтани замин пайдо шуданд. Ин кӯлҳо аз давраи яхбандӣ пеш пайдо шуда буданд –инҳо Қарокӯл, Трунтайкӯл, Кукджигит мебошанд.

2.Кӯлҳои, ки дар натиҷаи гарм шудани иқлим, пирияхҳо об шуда ба ҳаракат мебароянд ва дар ҷойи худ кӯлҳои боқӣ мондаанд. Чуқурии ин гуна кӯлҳо аз 5-6 метр зиёд намешавад. Дар атрофи онҳо ё дар ғарби кӯл ё дар қисми шарқии кӯл деворҳои кумуреги бисёр боқӣ мондааст. Ба ин гуна кӯлҳои Қарокӯл, Чаканкӯл, Аждаркӯл, Учкӯл, Булункӯл дохил мешаванд.

3. Кӯлҳои, ки садсолаҳо пеш дар натиҷаи заминҷунбии саҳт қисми кӯҳи қанда шуда пеши дарёро гирифтааст ва кӯл пайдо шудааст. Кӯли Яшилкулро ки 600 сол пеш пайдо шудааст, кӯли Сарез ки 25 феввали соли 1911 дар натиҷаи заминҷунбии саҳт қисми кӯҳи қанда шуда пеши роҳи дарёи Бартангро гирифтааст ва кӯли Сарез пайдо шудааст.

Нармбоданҳо (моллюскаҳо), ки аз давраҳои геологӣ (давраҳои ангишт-300 млн.сол пеш, триас -190 млн.сол пеш) зист мекарданд, боқимондаҳои онҳоро дар қабатҳои замин пайдо мекарданд. Мисол олимони немис Линдгольм соли 1932 «б» навишта буд, ки дар қабатҳои геологӣ ӯ авлоди нармбодани меланоидесро пайдо кардааст ва онро ҳайвони мурда рафта ҳисобидоаст. Лекин Ф.Аҳроров, авлоди И зиндаи меланоидесро дар яке аз ҷашмаҳои обаш гарми (32°C) Шохдара дарёфт карданд (Аҳроров, 1976).

Мақсад аз ин гуфтаҳо дар чист? Дигаргун шудани иқлим садсолаҳо талаб мекунанд ва ин қонуниятҳои доимии табиат мебошад. Агар дар муддати 100 сол ҳарорат ба 0,6 дараҷа баланд шуда бошад, ин боиси воҳима нест.

Адабиёт

1.Аҳроров Ф., Чурчина Н.М. Тропический моллюск *Melanoides tuberculatus pamirensis* на Памире//Зоол.журн., 1976, т.XXLV,5.-С.767-768

2.Попов В.И. Материалы по истории древнего оледенения Памира, Бадахшана и Дарваза // Тр. ВКРУ, 1932, вып.242.-С.132

3.Корженевский Н.Л. Озеро Каракуль // Тр.Памирскойэкспед, 1934, 1936, вып. 42, 22

4.Буданов В.И.,МесхиА.М.,КрыловаА.Я. Новые определения абсолютного возраста некоторых магматических и метаморфических комплексов Памира // В кн.Материалы по геологии Памира , вып. П. - Душанбе: Изд-во АН ТаджССР,1964.- С.292-304

5.Линдгольм В.А. Пресневодные моллюски из плиоценовых отложений по Иртышу. //Тр.Всесоюзн. геологоразвед, объедин.НКТП СССР,1932 б.- 239 с.

6.Дарлингтон Ф. Зоогеография // М.:Прогресс, 1966.-С.486-518

7.Ахроров Ф. Артемия высокогорных озер Памира //Биоразнообразие Артемии в странах СНГ и ее современное состояние ресурсов и их использование –М. ,2002.- С. 4-5

**АННОТАЦИЯ
ИЗМЕНЕНИЕ КЛИМАТА И ЕГО ВЛИЯНИЕ НА ЖИВОТНОГО МИРА НА**

ЗЕМЛЕ

В статье приводятся данные последнего столетия климат в среднем $0,6^{\circ}\text{C}$ увеличится. После, ещё 100-летия в 2100 году климат ещё увеличится на $5,8^{\circ}\text{C}$. В результате половина населения останется под водой. Поэтому это проблема беспокоит всех глав государств.

ANNOTATION

CLIMATE CHANGE AND ITS IMPACT ON THE WOLD OF ANIMAL ON THE EARTH

The article provides data on increase in climate by $0,6^{\circ}\text{C}$ over the past century.

A century later, in 2100 years, the climate will increase by $5,8^{\circ}\text{C}$ yet. As a result, half of the population will be under the water. That is why, all heads of state are concerned about this issue.

Key words: *climate, ice caps, changing, impact, sea, ocean, lakes, world of animals.*